

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

СТАРОВОЙТ Іван Сергійович

УДК 390.129

**Західноєвропейська та українська
ментальності: збіг і своєрідності.
Філософсько-історичний аналіз**

Спеціальність 09.00.03 - соціальна філософія
та філософія історії

.АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ - 1997

00743505 (O)

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Тернопільській академії народного господарства Міністерства освіти України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор, академік Академії політичних наук *БОЙЧЕНКО Іван Васильович*, Інститут філософії НАН України, провідний науковий співробітник відділу соціальної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор *ГОРСЬКИЙ Вілен Сергійович*, Національний університет Києво-Могилянська академія, завідувач кафедри філософії та релігієзнавства;
 доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України *КРИМСЬКИЙ Сергій Борисович*, Інститут філософії НАН України, головний науковий співробітник відділу логіки та методології науки;
 доктор філософських наук, професор *НАДОЛЬНИЙ Іван Федотович*, Українська академія державного управління при Президентові України, помічник ректора.

Провідна установа: Київський військовий гуманітарний інститут, кафедра філософії, Міністерства оборони України, м. Київ.

Захист відбудеться 20 березня 1998 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 161. 02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук в Інституті філософії НАН України (252 001, Київ-І, вул. Трьохсвятительська, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту філософії НАН України (Київ-І, вул. Трьохсвятительська, 4).

Автореферат розісланий "5" лютого 1998р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Ситниченко

Ситниченко Л. А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливість аналізу суті української ментальності, а також її збігу і своєрідності у порівнянні з західноєвропейською, зумовлена трьома основними чинниками: філософськими, культурологічними і політологічними.

У філософському плані дослідження суті, специфіки і форм прояву ментальності має вагоме евристичне значення насамперед для сучасної соціальної філософії. В нинішніх умовах стало очевидним, що формаційний підхід, який домінував в новоєвропейській історіософії і згідно з яким історичний прогрес полягав у неухильному лінійному русі від нижчих формацій до вищих, від менш до більш досконалих суспільств, вже не може претендувати на універсальну, метанаративну значимість. У більшості сучасних філософських течій в основу осягнення історії покладається цивілізаційний підхід, суть якого полягає в тому, що кожна цивілізація в процесі самовизначення, самоствердження і саморозвитку повинна відкрити й відтворити для себе заново і водночас збагатити своїм конкретним історичним поступом інваріантні цінності людства в цілому. При такому підході ступінь розвиненості, самоідентифікації і самореалізації певної цивілізації визначається не через її порівняння з зовнішніми критеріями, а у відповідності з тим, яку відстань вона пройшла по шляху втілення своїх власних вихідних, архетипних атрибутів і водночас наскільки вона збагатила загальнолюдські матриці культури. У цьому плані дослідження ментальності відповідного етносу-нації дає змогу глибше і детальніше з'ясувати своєрідність певного соціуму, його специфіку як цивілізаційної цілісності та історичного суб'єкта, і на основі збігу і відмінностей ментальних рис окремих народів так співвіднести історію окремішньої нації з всесвітньою історією, за яким перша постає не як частина, а як цілокупний, хоча і своєрідний, вияв другої. Найістотніші ментальні ознаки, ступінь їх розвитку виступають в даному випадку в якості критеріїв співставлення рівнів розвитку цивілізацій, підґрунтям для розв'язання проблеми взаємодії загальнолюдських універсалій з локальною (національною) системою норм і цінностей. Ці, на перший погляд, чисто теоретичні питання є сьогодні життєво значимими для України, мають конкретну спрямованість, включаючи процеси державотворення за універсальними зразками демократично розвинутих країн і водночас на ґрунті своїх національних засад.

В культурологічному плані потреба в подальшому, більш глибинному і детальному аналізі своєрідності української ментальності викликана тим, що на протязі всієї попередньої історії України із-за її нелегкої історичної долі

дослідження національної духовності були або епізодичними, уривчастими, або ж підлаштовувалися під ідеологию тоталітарної системи. Внаслідок цього результати зазначених розвідок були або надто фрагментарними й досить часто поверхневими, або ж спотворювали справжні етнопсихологічні риси українців. Внаслідок такого, явно недостатнього й до певної міри некоректного стану вивчення найістотніших ментальних ознак і по сьогоднішній день не існує чіткої самоідентифікації української нації, не виокремлене місце української культури й духовності в європейській і світовій культурі. Зокрема, із-за недостатнього усвідомлення своїх глибинних архетипно-ментальних рис, а також по причині того, що на протязі півтисячолітньої історії Україна була полонізована чи русифікована, ми й досі чітко не визначили належність чи неналежність до вітчизняної культури значної частини польсько/російськомовних письменників, поетів, філософів, істориків, діячів інших сфер культури. Це створює додаткові перепони для автентичного сприйняття української нації, її духовно-культурних надбань і традицій іншими народами і, зрештою, ускладнює і без того нелегкий шлях входження України в загальноцивілізаційне русло розвитку.

Порівняльний аналіз західноєвропейської та української ментальностей має й безпосередню політологічну значимість. Вона зумовлена тим, що на сьогоднішній день в політичних колах, науковій думці і масовій свідомості домінує установка, згідно з якою лише західна модель соціального устрою, звісно, з певними модифікаціями, є найбільш оптимальною для України. Але хоча ідея входження України в західноєвропейське цивілізаційне русло розвитку і є, безперечно, пріоритетною, однак поки-що вона виступає як "ідея розуму" і не отримала належної конкретної розробки, що унеможлиблює, поряд з іншими чинниками, її втілення в реальні соціальні, економічні і політичні програми. При цьому варто враховувати, що інтеграція України з ЄС включає не тільки економічні аспекти. Досить вагома роль в процесі зближення народів належить спорідненості в духовно-культурній сфері: звичаях і традиціях, в психологічних рисах. В цьому аспекті виявлення збігу і своєрідностей західноєвропейської та української ментальностей дає змогу вяснити, чи можливе між ними гармонійне поєднання, наскільки і в чому можуть взаємодоповнювати одна одну дві духовності.

Всі зазначені чинники й зумовлюють актуальність порівняльного аналізу західноєвропейської та української ментальностей, що й зумовило вибір автором саме цієї теми дослідження.

Ступінь дослідженості теми. У світовій науковій думці термін "ментальність" з'являється в середині минулого сторіччя, зокрема він використовується Р.Емерсоном в 1856 році. Однак лише після появи праці

французького етнологіста і філософа Леві-Брюля "La mentalite primitive" (1922 р.) зазначений термін набуває статусу наукового поняття і починає використовуватися як евристичний засіб в освоєнні нових пластів людської духовності і культури. І все ж в цей період поняття ментальності має локальне поле застосування - його використовують лише в окремих галузях історичної науки. Формування концепції ментальності, як одного із підходів до інтерпретації історії, здійснюється в працях Ж.Лефевра. Розпочинаючи з 40-х років, завдяки творчості представників школи "Анналів" (Л.Февр, І.Мейрсон, Ж.-Ле Гофф, Ж.Дюбі) та істориків культури (Й.Гейзінга, Ж.-П. Вернар, Е.Панорські) поняття "ментальність" починає використовуватися і в інших галузях пізнання, в тому числі і в філософії; зокрема, воно стає в останній час одним із вузлових понять соціальної філософії, в якій все ширше застосовується цивілізаційний підхід до історії.

Однак і на сьогоднішній день в науковому дискурсі не вироблено більш-менш чіткого і усталеного визначення ментальності. Про це свідчить, наприклад, те, що учасники представницького "круглого стола" з проблеми ментальності, проведеного журналом "Вопросы философии" в 1993 р., так і не прийшли до спільного тлумачення ментальності; у "Краткой философской энциклопедии" (М., 1994), яка ґрунтується на матеріалах західних філософських видань, ментальність визначається вкрай розпливчато: "це - спосіб мислення, загальна духовна установка людини, групи" (с.263); у фундаментальному дослідженні "Етно-національний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії" (К., 1993) А.Бичко при роз'ясненні цього терміну пише, що "зміст ментальності визначається характерологічними особливостями народу", він "пов'язаний з історичними умовами розвитку нації" (с.213), але уникає спроби сформулювати, що ж розуміється під власне ментальністю. Така розмитість в розумінні зазначеного поняття приводить до досить-таки довільного тлумачення його змісту в різних сферах науки, що, в свою чергу, спричиняє ряд методологічних труднощів, зокрема приводить до неспівставності результатів досліджень, які проводяться не лише в різних галузях соціального пізнання, але навіть в межах однієї і тієї ж дисципліни. Враховуючи ситуацію "невизначеності" стосовно поняття "ментальність", а також те, що саме воно є ключовим в дисертаційному дослідженні, автор запропонував і спробував обґрунтувати своє розуміння зазначеного поняття.

Певні доробки зроблено і у вивченні української ментальності, її суті і своєрідності стосовно етнопсихологічних рис інших народів.

В минулому столітті дослідження своєрідності української ментальності започаткував М.Костомаров, який у праці "Две русские народности" (1861 р.) порівнює національний характер російського і українського етносів. Цікаву і як

на той час плідну спробу проаналізувати специфіку українського світобачення зробив І.Нечуй-Левицький у розвідці "Світогляд українського народу" (1876 р.). Певний інтерес представляє і праця Ф.Рильського "К изучению украинского народного мировоззрения" (1888 р.). Вивченню етнопсихологічних рис українців приділяли значну увагу М.Драгоманов і М.Грушевський.

В радянські часи проблема ментальності практично повністю випала з тематики філософських досліджень: єдина солідна праця, яка до якоїсь міри стосувалася цього питання, була опублікована М.В.Поповичем ("Мировоззрение древних славян". К., 1985 р.). І лише з утворенням незалежної України і супутним йому національним духовним відродженням відновлюється інтерес і до української ментальності. В силу такої "новизни" зазначеної проблеми для нинішніх українських, як загалом і всіх пострадянських дослідників, фундаментальних праць, спеціально присвячених вивченню ментальності, у вітчизняній філософській, історичній, культурологічній галузях поки-що не створено.

Разом з тим слід відзначити, що за останні роки вивчення суті і специфіки української ментальності значно активізувалося. В 1992 р. видано збірник "Українська душа", в якому репрезентовані кращі праці минулих років з цієї проблематики. В 90-і роки Державний комітет з науки і технологій затвердив проект дослідження української ментальності, реалізація якого приносить перші позитивні результати. Зокрема, з'явилися ґрунтовні розвідки Б.Парахонського "Барокко. Поетика і символика" ("Філол. і соціол. думка", 1993, № 6) і С.Кримського "Під сигнатурою Софії" ("Філол. і соціол. думка", 1995, № 5-6). На особливу увагу заслуговує праця Ю.І.Римаренка "Національний розвій України" (К., 1995 р.), в якій дається серйозний і глибокий аналіз формування деяких рис українського національного характеру.

Більше уваги вивченню українського національного характеру приділяли представники української діаспори. Ця проблематика займає значне місце в творчості О.Кульчицького, І.Лисяка-Рудницького, Є.Маланюка, І.Мірчука, І.Огієнка, Дм.Чижевського, М.Шлемкевича, В.Яніва, С.Ярмуся. В творчості цих авторів досліджувалися певні аспекти української ментальності; саме в діаспорній літературі висувалася і обґрунтовувалася думка про певну спорідненість і водночас неспівпадіння ментальності західноєвропейців і українців. Проте в цілому і тут проблема ментальності досліджувалася побіжно, у контексті іншої, більш глобальної тематики. Загалом же спеціальних фундаментальних праць, в яких здійснювався б порівняльний аналіз західноєвропейської і української ментальності поки-що немає.

Досліджуючи суть і особливості західноєвропейської та української ментальностей, автор користувався працями вітчизняних і зарубіжних

дослідників з проблем методології та філософії культури: Є.К.Бистрицького, А.К.Бичко, М.О.Булатова, Х.-Г.Гадамера, П.П.Гайденко, В.Ф.Жмиря, О.С.Забужко, П.Ф.Йолона, І.Лакатоша, В.С.Лісового, А.Ф.Лосева, І.В.Лосева, Ф.М.Канака, М.М.Кисельова, С.Б.Кримського, В.С.Крисаченка, Т.Куна, В.А.Малахова, В.М.Мейерзовського, Б.О.Парахонського, М.В.Поповича, Б.І.Пружиніна, В.С.Стьопіна, В.С.Табачковського, Ст.Тулміна, П.Фейерабенда, В.С.Швирьова, В.І.Шинкарука, Л.Є.Шкляра, в яких в тій чи іншій площині розглядаються питання, що стосуються зв'язку пізнання і культури з психологічними рисами етносів, націй.

Вагому роль при дослідженні дисертаційної проблематики відіграли роботи істориків філософії: В.Ф.Асмуса, І.В.Бичка, В.С. Горського, А.Х.Горфункеля, М.В. Дмитрієва, Г.А.Заїченка, І.С.Захари, В.І.Іваньо, Ю.А.Іщенко, Я.Д.Ісаєвича, М.В.Кашуби, Ю.В. Кушакова, В.Д. Литвинова, М.І. Лука, М.В. Ляха, В.М.Нічик, Т.І.Ойзермана, В.С.Пазенка, А.І.Пашука, Я.М.Стратія, В.О.Шевчука, В.І.Шинкарука та ін.

При дослідженні суті і специфіки ментальності західноєвропейського метаєтносу дисертант використовував праці Т.Адорно, Е.Агацці, Ф.Броделя, М.Бубера, М.Бунге, М.Вебера, Г.-Г.Гадамера, Й.Гейзінга, Е.Гуссерля, М.Емара, А.Камю, Ж.-Ф.Ліотара, К.Лоренца, І.Меця, Х.Ортеги-і-Гассета, М.Осовської, К.Поппера, Г.Розмозера, М.Р'юза, А.Тойнбі, Е.Фромма, Ф.Фукуями, М.Хайдеггера, Ф.Хайлера, Дж.Холтона, В.Хьосле, В.Шубарта, К.Ясперса. В їх творах найбільш повно виявлені та проаналізовані ті особливості, які притаманні західній людині і цивілізації в цілому. Неупереджений і водночас критично-конструктивний підхід до творчих доробок зазначених мислителів дав автору можливість зробити свої власні висновки про менталітет західноєвропейця.

Всебічному і конструктивному аналізу дисертаційної проблематики сприяли творчі доробки М.Г.Братасюк, В.А.Лекторського, А.-М.Лоя, М.К.Мамардашвілі, Ю.І.Римаренка, А.Г.Спиркіна, І.Ф.Надольного, Л.Є.Шкляра, в котрих розроблені загальні принципи дослідження свідомості, зокрема етнічної, що стало однією з методологічних засад вивчення ментальності західноєвропейців та українців. Чільне місце в дослідженні належить доробкам вітчизняних та зарубіжних авторів з соціальної філософії: В.П.Алтухова, В.П.Андрющенка, І.В.Бойченка, О.С.Булгакова, Б.П.Вишеславцева, К.С.Гаджієва, А.Я.Гуревича, Ю.Н.Давидова, В.О.Ігнатова, І.А.Іл'їна, В.Г.Кременя, С.П.Курдюмова, М.О.Лосського, М.М.Моїсєєва, М.М.Мокляка, М.І.Михальченка, А.С.Панаріна, Вл.Соловйова, С.Л.Франка, М.М.Чешкова, Ю.Г.Шрейдера.

При написанні дисертації автор послуговувався творами класиків філософської думки, зокрема Платона, Б.Спінози, Дж.Берклі, П.Гольбаха, І.Канта, Г.В.-Ф. Гегеля, К.Маркса.

Особливо вагоме місце при аналізі суті і своєрідності української ментальності належить класичній українській філософській спадщині - вченням К.Транквіліона-Ставровецького, Г. Сковороди, П.Юркевича.

В цілому можна відзначити, що на сьогоднішній день з проблеми ментальності вже існують певні плідні здобутки, які складають основу для вивчення суті ментальності, її генези та ролі в соціальному житті.

Відаючи належне науковій та практичній значимості наведених вище досліджень, водночас зауважимо, що обрана нами тема дисертації висвітлена в них далеко неповно. І це цілком зрозуміло, оскільки порівняльний аналіз західноєвропейської та української ментальностей не був в них предметом спеціального дослідження.

До проблем, що потребують подальшого дослідження, належать: формулювання філософської дефініції та інтерпретації поняття "ментальність" і вивчення його евристичного значення в сучасній соціальній філософії; розкриття суті західноєвропейської ментальності, її генези та еволюції; уточнення змісту і особливостей ментальності українського етносу, виокремлення тих чинників, які вплинули на її формування та розвиток; виділення, в чому виявляється збіг і своєрідність західноєвропейської та української ментальностей. Загалом можна відзначити, що з проблеми ментальності, а також з питання порівняння західноєвропейської та української ментальностей відсутні роботи узагальнюючого теоретичного характеру. Враховуючи це, а також теоретичну і практичну потребу дослідження вказаної проблематики, автор вибрав для аналізу саме її.

Інформаційне поле дослідження складають філософські твори від античності до наших часів, в яких представлені в тій чи іншій мірі питання глибинних соціопсихологічних характеристик етносів, народів, націй. Воно збагачене і поширене за рахунок вивчення творчості теологів християнської церкви; значне місце займає сучасна аналітична вітчизняна та зарубіжна філософська і політологічна література.

Об'єктом дослідження виступає ментальність як архетипна соціопсихологічна характеристика етносів, націй.

Предмет дослідження визначається специфікою теми: ним є ментальність західноєвропейського метаєтносу та української нації.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на рівні філософської рефлексії виділити та проаналізувати істотні риси західноєвропейської та української ментальностей, те своєрідне, що характеризує кожен з них, а також виокремити

ті ознаки, які є ідентичними для зазначених етнічних спільнот, і на цій підставі прослідкувати, наскільки реальними і якими саме є в етнопсихологічній площині шляхи зближення України з західноєвропейською цивілізацією.

Досягненню цієї мети підпорядковане вирішення наступних дослідницьких завдань:

- визначити зміст поняття ментальності, процес її генези, місця і ролі в соціальному житті етносів;
- з'ясувати процес генези раціоналізму як однієї з найістотніших рис західноєвропейської ментальності, вияснити відмінності новоєвропейського типу раціоналізму від античного, проаналізувати його еволюцію в сучасних умовах;
- дослідити, яким чином природничо-науковий раціоналізм поступово поширюється на соціальне життя західного соціуму, що і стало однією з причин духовної кризи Західної цивілізації;
- розглянути формування, еволюцію і трансформацію в сучасних умовах установки на успіх, яка є основною формою прояву західноєвропейського індивідуалізму;
- на конкретному історико-філософському і релігійно-теологічному матеріалі показати як формується і в чому проявляється емоційність української ментальності;
- виявити як історичний поступ України, особливості розвитку її культури вплинули на формування інтровертного характеру індивідуалізму української нації;
- на основі концепції ментальності і принципів цивілізаційного підходу до історії з'ясувати можливості та шляхи входження України в загальноєвропейське русло розвитку, проаналізувати ті проблеми, які виникають в ході цього процесу;
- розкрити евристичну функцію концепції ментальності в сучасній соціальній філософії, вияснити її роль і місце в теорії цивілізаційного підходу до історії;
- обґрунтувати прогностичну роль концепції ментальності при аналізі соціальних процесів.

Теоретично-методологічна основа дослідження. Для досягнення поставленої мети і розв'язання висунутих дослідницьких задач автор виходив з широкого спектру різних філософських і загальнонаукових методологічних підходів, які склалися у сучасній соціально-філософській літературі. В процесі дослідження автор спирався на філософські ідеї висунуті в українській, російській і зарубіжній філософській думці.

Виходячи з принципів загальнофілософської методології пізнання, діалектичного підходу до вивчення соціальних процесів, дисертант застосував метод структурного порівняння досліджуваних ментальностей з метою виявлення споріднених і своєрідних характеристик в західноєвропейській та українській ментальностях.

Пильна увага була приділена сучасній філософській і політологічній літературі, в котрій здійснюється аналіз місця і ролі України в світовій цивілізації, вивчено і творчо застосовано наукові праці, в яких досліджуються загальні положення інтеграції нашої країни з Європейським співтовариством.

В дисертації враховані методологічні рекомендації першого (1991 р.) і другого (1995 р.) Всеукраїнських філософських конгресів щодо об'єктивності аналізу, детермінації наукової думки соціокультурною динамікою суспільства, духовною атмосферою та її колізіями.

Наукова новизна дослідження. На основі теоретичного аналізу створена цілісна концепція ментальності, що дало можливість виявити генезу, суть і специфіку західноєвропейської та української ментальностей, показати, в чому полягають їх співпадіння та відмінності.

Запропонована концепція відкриває нові перспективи для поглибленого аналізу проблеми зближення України з західноєвропейською цивілізацією з врахуванням тих спільних рис, які притаманні архетипним психологічним установками цих етносів, і водночас тих своєрідностей, що властиві кожному з них.

Для розкриття шляхів застосування даної концепції до аналізу сучасних проблем взаємодії України з Європейським Союзом сформульовані наступні нові теоретичні висновки, які й виносяться на захист:

- на основі проведеного систематичного дослідження обґрунтовано, що дати загальнонаукове визначення поняття ментальності в рамках окремої науки неможливо, оскільки кожна наукова дисципліна виходить з свого локального емпіричного матеріалу, внаслідок чого виводить поняття ментальності лише з цього обмеженого, специфічного знання, із-за чого воно втрачає пізнавальну цінність за межами тієї наукової дисципліни, в якій було сформульоване. Дати ж таке визначення змісту зазначеного поняття, яке було б продуктивним, методологічно цінним в усіх галузях пізнання, можна лише в філософії, котра не пов'язує зміст своїх категорій і понять з якоюсь лише однією сферою знання, а виводить їх з культури в її цілокупності;

- показано, що ментальність пронизує всі форми практичного і духовного буття етносу і окремих його представників; вона є архетипним синтетичним соціопсихологічним феноменом, який визначає способи сприйняття та інтерпретації певною етнічною спільнотою і окремими її представниками

оточуючого світу, а також способи і форми їх практичного відношення до природного і соціального середовища. Встановлено, що ментальні риси продукуються лише етнічними об'єднаннями і що ніякі інші соціальні групи (малі і великі) ментальних ознак не формують;

- доведено, що поняття ментальності має вагомє пізнавальне значення в сучасній соціальній філософії, поглиблює і конкретизує цивілізаційний підхід до розуміння історії, який основний акцент робить на унікальності, самобутності кожної окремої цивілізації та її історичного поступу, внаслідок чого виникає загроза представити історію людства як історію локальних цивілізацій, зв'язки між якими мають випадковий характер. Введення в категорійний апарат соціальної філософії поняття ментальності знімає можливість такої локальної інтерпретації історичного процесу, оскільки обґрунтовує, що ментальні риси окремого етносу є лише своєрідною комбінацією тих архетипних соціопсихологічних ознак, які притаманні багатьом іншим народам, але в їх ментальностях поєднані інакше. Поняття ментальності дає змогу інтерпретувати історичний процес як єдність самобутніх народів і культур, кожна з яких є унікальною і водночас виражає своїм неповторним способом загальнолюдські смисли і цінності;

- виявлено, що домінування в західній культурі природничо-наукового типу раціоналізму, поширення його впливу на весь спектр соціального життя безпосередньо пов'язане з ментальністю західноєвропейської людини епохи модерну, в світобаченні і в структурі цінностей якої прибутковості, ефективності належить визначальне місце. На основі цього робиться висновок, що подолання кризового стану в західній культурі і формування нового типу раціональності потребує як зміни традиційних епістемологічних структур, так і витворення нових смислів і цінностей, які і є регулятивними засадами будь-якого типу раціоналізму;

- підкреслено, що всі спроби західноєвропейських мислителів, спрямовані на створення розумно-доцільного суспільства, були ініційовані успіхами застосування наукового розуму в процесі освоєння природи, що саме з досягнень природничих наук в планетарному перетворенні природного довкілля виникають утопічні проекти побудови тотально раціонального соціуму, з яких найбільш довершеною в логічному плані була марксистська концепція. Марксизм надавав вирішального значення науковості своїх побудовань, саме в атрибуті науковості вбачав докорінну свою відмінність від успіх попередніх утопічних систем і в цьому аспекті він є найбільш яскравим виявом такої ментальної ознаки західноєвропейської людини як раціоналізм;

- обґрунтовано, що сучасна форма західноєвропейського індивідуалізму формується в епоху Нового часу під впливом комплексу чинників:

гуманістичних ідей Відродження, котрі поставили в центр своїх концепцій особистість, індивідуальність; реформаційних рухів, які привели до знищення залежності індивіда від усталених церковних інституцій; формуванням протестантської етики і протестантського світогляду в цілому, згідно з яким індивід безпосередньо спілкується з Богом і несе персональну, неопосередковану патером відповідальність перед ним за свої справи; утворенням нової - буржуазної - форми приватної власності, за якої вся відповідальність за успіхи чи невдачі покладається виключно на індивіда. В комплексі ці фактори спричинили генезу такої форми прояву західноєвропейського індивідуалізму як установка на досягнення успіху в економічній, ширше, в матеріальній сфері, в зовнішньому світі в цілому, в силу чого індивідуалізм західноєвропейців є екстравертним за своєю спрямованістю;

- доказано, що перехід західного суспільства від індустріального до постіндустріального (інформаційного, технотронного і т.п.) веде до змін в структурі мотивацій і цінностей індивіда, внаслідок чого все зростаюча кількість людей західноєвропейського ареалу віддає перевагу можливостям самовдосконалення і самореалізації перед рівнем отримуваних матеріальних благ, що, проте, не свідчить про зникнення такої ментальної ознаки західноєвропейця як установка на досягнення успіху. Сьогодні відбувається зміна не самої цієї установки, а лише сфери досягнення успіху: якщо раніше зусилля індивідів були спрямовані виключно на ефективну і прибуткову працю в економічній галузі, то "постматеріалісти" націлені на здобуття успіху і визнання в інтелектуальних сферах діяльності;

- встановлено, що емоційність української ментальності найрельєфніше, рафіновано виявляється в філософії та релігії. В результаті концептуального аналізу історичного розвитку української філософії робиться висновок, що провідною лінією в ній є визнання та обґрунтування тези про недостатність розуму, раціональних засобів для осягнення самої суті людини і світу, найістотнішого в них, що розум є хоча і вищою, але не визначальною властивістю людини; найглибшим і найсуттєвішим в ній є те, що знаходиться поза розумом, глибше нього і що скеровує його, що, зрештою, визначає життєвий шлях людини, смисл її життя. Найяскравіше цей підхід втілюється в "філософії серця" К.Транквіліона-Ставровецького, Г.Сковороди, П.Юркевича, які вважали, що адекватною формою осягнення вищих, абсолютних істин є внутрішнє "розумне бачення", одкровення, а розумне пізнання стосується зовнішнього світу і є водночас підготовчим етапом для вищих способів пізнання;

- в результаті аналізу специфіки релігійних вірувань і теології українського православ'я обгрунтовано, що емоційність ментальності українців в релігійній сфері виявляється у визнанні одкровення, безпосереднього переживання таїнств Бога і злиття з Ним основним, вищим і єдиним засобом осягнення найпотаємніших, останніх істин, у відношенні до раціонально систематизованої теології як чогось другорядного, несуттєвого в релігії, тоді як в західному християнстві раціонально упорядкована і обгрунтована теологія і раціоналізована віра є невід'ємними ознаками ментальності західноєвропейця;

- виявлено, що індивідуалізм, як ментальна риса українського етносу, формується в епоху Нового часу під впливом процесів ідентичних тим, що відбувалися в той же час в Західній Європі - Реформації, поширення гуманістичних течій, діяльності братств, розповсюдження ідеології третього стану, який піднімався на боротьбу проти феодального, національного і релігійного гноблення. Якщо в духовній культурі Київської Русі центральною була проблема людини, але аж ніяк не особистості, то в часи модерну епіцентром інтелектуальних зусиль української еліти стає індивідуальність, особа;

- розкрита специфіка українського індивідуалізму, яка виявляється в тому, що він має внутрішню спрямованість, є інтровертним індивідуалізмом на противагу зовнішньо спрямованому, екстравертному індивідуалізму західноєвропейців. Це зумовлює різні форми прояву цієї ментальної ознаки в соціальному житті виділених етносів - зусилля індивіда Західної Європи концентруються на досягненні успіху в зовнішньому світі, а українці часто зосереджують свої сили на внутрішніх переживаннях, які нерідко виступають для них більш вагомими за події реального життя; західноєвропейець намагається переробити насамперед природу і соціум, а українець в значній мірі спробує пристосуватися до природного і соціального середовища, залишаючись досить часто індеферентним до суспільних проблем;

- вияснення суті ментальності та її ролі в світобутті етносів дало змогу по-новому розглянути проблему входження України в європейське русло розвитку. На відміну від більшості досліджень та дискусій, в яких проблема вибору шляхів подальшого поступу нашої країни часто зводиться до альтернативи: або відновлення соціалізму в оновленому гуманістичному варіанті, або ж побудова капіталістичного суспільства за зразком країн Заходу - автор обгрунтовує думку, що така альтернатива є помилковою, оскільки вона ґрунтується на хибних методологічних засадах, а саме на абсолютизації формаційного підходу в інтерпретації історії. В дисертації показано, що в сучасній соціальній філософії стає основним цивілізаційний підхід в осягненні історії, для якого основний принцип полягає в розгляді кожної цивілізації як

рівноцінних і самобутніх суб'єктів історичного процесу, кожен з яких в процесі самоствердження повинен виявити і збагатити своїм неповторним екзистенційно-ментальним досвідом інваріантні структури і цінності людства. На цій основі доказується, що український етнос, ґрунтуючись на своїх ментальних рисах, може і повинен створити суспільство, яке б відповідало його духовності і водночас узгладжувалося б з загальнолюдськими цивілізаційними вимогами.

Науково-теоретичне і практичне значення дослідження визначається насамперед його новизною, методологічним потенціалом і сукупністю тих положень, які обґрунтовує і захищає автор. Його результати дають можливість глибше зрозуміти суть і самобутність українського народу, чітко визначити його місце в європейській і світовій культурі та історії загалом, з'ясувати співвідношення неповторно-самобутнього, екзистенційного та загальнолюдського в культурно-історичному процесі і на цій підставі визначити найзагальніші орієнтири подальшого поступу України.

Висновки і найважливіші положення дисертації дають можливість конкретизувати і збагатити концепцію цивілізаційного підходу до осягнення історії, яка інтенсивно розробляється сьогодні у вітчизняній соціальній філософії.

Зрештою, матеріали дисертації можуть скласти певну теоретико-методологічну базу для подальших досліджень суті та специфіки української ментальності, її спорідненості і своєрідності стосовно етнопсихологічних рис інших народів; акцентуючи увагу дослідників на деяких актуальних і недостатньо вивчених питаннях, вони здатні спонукати до розширення, поглиблення і конкретизації наукових пошуків в галузі суспільних наук.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані як методологічні засади та орієнтири в етнопсихології, культурології та політології для розробки конкретних програм і проєктів вивчення характерологічних рис українського народу, специфіки його соціальної поведінки в сьогоденні та сприяти розробці наукових прогнозів стосовно розвитку соціальних процесів в майбутньому.

В той же час науково-практична значимість роботи виявляється і в тому, що положення і висновки дисертації можуть виступати в якості методологічної основи для розробки конкретних соціально - політичних і економічних програм інтеграції України в Європейський Союз і для вироблення стратегій реалізації цих програм.

Матеріали дослідження, його висновки і наукові рекомендації можна достатньо об'ємно і активно впроваджувати в учбовий процес вузів при вивченні курсу філософії і політології, зокрема, при виясненні суті та

специфіки античної філософії, західноєвропейської філософії Нового часу і сучасності, а також при розгляді історичного поступу української філософської думки. Це допоможе студентам вузів глибше і ґрунтовніше розібратися в палітрі сучасних філософських течій, краще уявити тенденції подальшого розвитку світової та української філософії, можливості і шляхи їх взаємодії, а в підсумку конкретніше зрозуміти ті проблеми, котрі стосуються зближення України з світовим співтовариством.

Основний зміст і висновки дослідження апробовані автором у двох виданих монографіях "Західноєвропейська і українська ментальність" (1995 р., 11,5 друк. арк.), "Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей. Філософсько-історичний аналіз" (1997 р., 16 друк. арк.). Окремі важливі аспекти дисертації апробовані автором в учбовому посібнику і статтях.

Ряд найбільш суттєвих теоретико-методологічних положень отримали апробацію у виступах дисертанта на Міжнародних, Всесоюзних, Республіканських і регіональних наукових і науково-практичних конференціях. Дисертант виступив з науковими повідомленнями на: міжнародній науковій конференції "Проблеми економічної інтеграції України в європейський союз: теорія і стратегія"; (Ялта, 1996 р.) по темі: "Етнос і типи економічних систем"; на II-ому Філософському конгресі України по темі: "Українська ментальність в європейському контексті"; Всесоюзній науково-практичній конференції "Роль наукового світогляду в активізації людського фактора" (Чебоксари, 1990 р.) по темі: "Використання специфіки світогляду різних груп в активізації людського фактора"; Всесоюзній науковій конференції "Становлення ринкових структур і дослідження нових видів соціально-трудової активності людини" (Калінінград, 1991 р.) по темі: "Перебудова і зростання трудової активності молодих робітників"; на республіканській науково-практичній конференції "Політична культура посткомуністичної України: проблеми, дослідження та національно-демократичні трансформації" (Тернопіль, 1996 р.) по темі: "Культура і політична культура нації"; на регіональній науково-практичній конференції "Культура та ринок" (Тернопіль, 1993 р.) по темі: "Українська філософія і формування світогляду молоді"; на регіональній науково-практичній конференції "Ідеали та система цінностей молоді в умовах становлення української державності" (Тернопіль, 1995 р.) по темі: "Особливості посткомуністичної свідомості і виховання молоді".

Висновки та основні положення дисертації використовуються автором при вивченні студентами Тернопільської академії народного господарства курсу "Філософія", а також при читанні спецкурсу "Філософія підприємництва" для слухачів Інституту післядипломної освіти при Тернопільській академії народного господарства.

Дисертація обговорювалася у відділі соціальної філософії Інституту філософії Національної академії наук України, на кафедрі філософії та історії Тернопільської академії народного господарства, отримала позитивну оцінку і рекомендована до захисту в спеціалізованій вченій раді з філософських наук.

Структура дисертації. Для досягнення поставлених цілей і задач дослідження необхідно було проаналізувати суть ментальності, виділити і дослідити основні риси західноєвропейської та української ментальностей, їх збіг і своєрідності кожної з них і на основі цього прослідкувати етнопсихологічні можливості інтеграції України з західноєвропейською цивілізацією. Такий підхід визначив структуру роботи. Вона складається з вступу, 7 розділів, заключення і списку використаних джерел. Обсяг дисертації становить 406 сторінок, список використаних літературних джерел нараховує 490 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, подається ступінь її наукової розробленості, формулюються мета і основні завдання дослідження, наукова новизна і положення, які автор виносить на захист, висвітлюється науково-теоретична і практична значимість дисертаційної роботи і результати її апробації.

В першому розділі — **“Ментальність: суть і генеза”** вивчається суть феномену ментальності, аналізуються різні концепції стосовно її генези, досліджується специфіка зазначеного поняття, робиться спроба дати філософське визначення ментальності, а також виділяються основні ментальні ознаки західноєвропейського суперетносу та української нації, за якими здійснюється в дисертації структурно-порівняльний аналіз двох ментальностей.

Термін “ментальність” зароджується в надрах історичних наук ще в минулому столітті (Р.Емерсон). Однак широкого застосування він набуває лише в середині ХХ сторіччя, коли завдяки творчості Л.Февра, І.Мейсона Ж.-Ле Гоффа, Й.Гейзінга, Є.Панорські та ін., поняття ментальності починає використовуватися і в інших галузях соціального пізнання, зокрема в філософії. Проте й на сьогоднішній день в науковому дискурсі не існує чіткого, усталеного визначення змісту поняття ментальності, що спричиняє досить-таки довільне тлумачення зазначеного терміну в різних наукових дисциплінах і навіть в межах однієї і тієї ж науки. Таке суб'єктивне тлумачення змісту поняття ментальності приводить до ряду методологічних труднощів, зокрема до неспівставності результатів досліджень, що проводяться не лише в різних

сферах соціального пізнання, а навіть в одній і тій же його галузі. Дисертант підкреслює, що така ситуація зумовлена в значній мірі відсутністю філософського визначення ментальності. Річ в тім, що в рамках окремої наукової дисципліни дати таке визначення, яке було б епістемологічно продуктивним у всіх галузях пізнання, принципово неможливо, оскільки кожна окрема наука виводить те чи інше поняття із свого специфічного, локального емпіричного матеріалу, внаслідок чого воно має евристичну цінність лише для неї і втрачає її при спробі застосувати дане поняття в інших сферах пізнання. Філософські ж поняття не пов'язані з якоюсь лише однією галуззю знання, а ґрунтуються на культурі в її цілокупності, завдяки чому стає можливим їх застосування в різних сферах дослідження. Тому саме в філософії можна сформулювати таке визначення ментальності, яке буде методологічно продуктивним в різних наукових дисциплінах.

Виходячи з того, що поняття ментальності є ключовим в дисертаційному дослідженні, а також враховуючи відсутність філософського визначення його, автор запропонував свою дефініцію ментальності.

Ментальність — соціо-психологічний феномен, який характеризує етнічні спільноти і окремих представників етносу і котрий визначає специфіку сприйняття та інтерпретації певною етнічною групою оточуючого світу, а також способи і форми практичного відношення її до природного і соціального середовища.

Ментальні характеристики продукуються лише і тільки етнічними спільнотами; будь-які інші соціальні об'єднання людей ментальних ознак не формують, хоча й впливають на форми і способи їх прояву.

Стосовно проблеми генези ментальності існують різні точки зору. В феноменології, зокрема, була зроблена спроба вивести найістотніші і найглибинніші характеристики людини і людських спільнот з форм чистої свідомості. Однак зусилля Е.Гуссерля, М.Хайдеггера показали протилежне: вивести змістовно-сміслові, архетипні структури (а такими і є етноментальні характеристики) з чистої свідомості принципово неможливо.

Своєрідну точку зору на виникнення і еволюцію етносів, їх архетипних властивостей репрезентує концепція Л.Гумільова. Її суть полягає в тому, що виникнення і розвиток етносу з усіма його глибинними характеристиками є виключно природним процесом, наслідком вибуху "пасіонарності". Конструктивною стороною гіпотези Л.Гумільова є те, що він спробує привернути увагу дослідників до аналізу впливу ландшафту, природного середовища на процес формування етносів та їх ментальних рис, а не обмежуватися вивченням дії лише соціальних факторів. Водночас концепція Л.Гумільова має ряд "вузьких" місць, ігнорує морально-етичні проблеми, які

виникають в ході реалізації етносом своєї “пасонарності” і є до певної міри вченням біологічного фаталізму.

Дисертант обґрунтовує думку, що при розгляді питання про генезу ментальності, слід враховувати вплив природних, соціальних і культурних чинників в їх взаємодії та цілокупності.

Виділяючи ментальні характеристики, за якими можна здійснювати продуктивний структурно-порівняльний аналіз західноєвропейців і українців, дисертант виходив з двох методологічних засад. По-перше, виокремлені ознаки повинні найбільш випукло, чітко репрезентувати ментальність західноєвропейського метаєтносу та української нації і, по-друге, вони повинні складати серцевину ментальності, виступати системоутворюючим центром менталітету. В результаті аналізу автор приходить до висновку, що такими визначальними рисами менталітету в західноєвропейської людини є раціоналізм та індивідуалізм, а в українців — емоційність та індивідуалізм. Саме за цими ознаками в дисертації і здійснюється структурно-порівняльний аналіз західноєвропейської та української ментальностей.

В другому розділі — **“Генеза, суть та еволюція наукового раціоналізму”** — розглядаються процес формування, специфічні ознаки та розвиток новоевропейського раціоналізму як однієї з найсуттєвіших ментальних рис західноєвропейського метаєтносу.

В дисертації наголошується, що західноєвропейський раціоналізм Нового часу має свої витoki в духовній культурі античності. Саме в античності, зокрема в філософії Парменіда, Платона і Арістотеля, справжнє, істинне буття розуміється як доцільно упорядковане, розумно влаштоване і структуроване. Ця ідея розумності, раціональності буття була сприйнята і європейською культурою епохи модерну. Однак епоха Відродження і особливо Нового часу не просто відтворює античний раціоналізм в нових умовах, а вводить такі нові виміри раціональності, які суттєво модифікують її зміст і вплив на людину. Античний раціоналізм безпосередньо включав в себе не лише ідею розумного і оптимально збалансованого буття людини, соціуму і природи, а й етично-моральні та естетичні норми як регулятивні принципи інтерпретації світу й людського буття. Новоевропейська культура різко звузила горизонти раціоналізму: він починає розумітися насамперед як упорядковуюча сила, котра регламентує норми поведінки і діяльності, права, що визначають свободу і обов'язки громадян стосовно держави та інших людей, а держави стосовно окремого громадянина. В науковій думці раціональність ідентифікується з кількісно фіксованим експериментом, спостереженням і єдиною уніфікованою методикою опису пізнавальних процесів та їх результатів. Якщо ж врахувати, що в цей же час в Західній Європі формуються і утверджуються капіталістичні

форми виробництва, які передбачають точний розрахунок, облік витрат і прибутків, то стає зрозумілим, чому в новоевропейському раціоналізмі починають домінувати кількісні підходи і оцінки. Вищенаведені фактори спричиняють те, що з раціональності поступово витісняються морально-естетичні критерії, а кількісно-математичні підходи стають домінантними. В дисертаційному дослідженні підкреслюються, що саме установка на вирішальну роль кількісних характеристик і оцінок вже з самого початку “запрограмувала” ту кризу наукової раціональності і культури Заходу загалом, яка проявилася вже в XIX і особливо випукло в XX сторіччі. В науковому раціоналізмі це виявилось в переродженні раціоналізму в позитивізм.

Криза раціоналізму й західної культури загалом по-різному оцінюється й осмислюється в соціально-філософській і науковій думці Заходу. Палітра відповідей на питання: яким чином, якими шляхами можна її подолати — досить розмаїтна. І хоча в XX ст. в західній філософії і культурі широкого розповсюдження набули різні ірраціоналістичні течії, які вбачають єдиний вихід з кризової ситуації у відмові від раціоналізму, все ж дисертант обґрунтовує думку, що західна культура не може відмовитися і не відмовляється від раціоналізму як ментальної, архетипної риси західноєвропейського метаєтносу. На думку автора, сьогодні є значно більше підстав і більш вагомих підстав для висновку, що в нинішніх умовах відбувається еволюція глибинних ментальних рис західноєвропейських етносів і зміна форм прояву цих рис, але не зникнення одних ознак менталітету і виникнення нових. Стосовно раціональності це означає, що відбувається трансформація тих її принципів, котрі були сформульовані в епоху Нового часу як вихідні засади нового типу раціональності у порівнянні з античною і здійснюються пошуки інших типів раціональності та її ціннісно-смыслових підвалин. В дисертаційній роботі показано, що пошуки нових форм раціонального осмислення світу є переконливим свідченням не руйнації власне раціональності, а кризи конкретного історичного типу раціональності — класичного модерного раціоналізму. Водночас в дисертації відмічається, що основна увага дослідників зосереджена на аналізі гносеологічних аспектів цього процесу і досить побіжно розглядаються ціннісно-смыслові, аксіологічні сторони еволюції раціональності. Дисертант концентрує свою увагу саме на останньому аспекті проблеми і в результаті дослідження взаємозв'язку раціональності і ціннісно-смыслових засад західноєвропейського соціуму приходиться до висновку, що саме цінності і смисли виступають регулятивними принципами будь-якого історичного типу раціональності, і що створення нової її форми неможливе без витворення нових аксіологічних засад. В зв'язку з цим

особливої значимості набуває питання про шляхи поєднання нерациональних за своєю суттю цінностей і смислів з раціональністю.

Як висновок, в дисертації відзначено, що в сучасних умовах раціоналізм, як ментальна риса західноєвропейських етносів, не розмивається, а набуває нових форм прояву.

В третьому розділі — **“Соціальний раціоналізм: суспільство як тотальна раціональність”** — досліджуються витoki утопічно-раціоналістичних проєктів соціуму, їх суть, а також аналізується марксистська концепція досконало-розумного суспільного устрою, яка є найбільш довершеним втіленням західноєвропейської раціоналістичної утопії.

Раціоналізм, як ментальна ознака західноєвропейського метаєтносу, виявляється не лише в природничонауковому пізнанні, але й в розумінні та інтерпретації соціального життя. Для раціоналізму в поясненні соціальних процесів є характерним протиставлення розумного, раціонального суспільного устрою нерозумному, нерациональному. Існує певний досконалий закон упорядкування соціуму, який відповідає природі людини і який потрібно досягнути розумом і втілити в життя. В дисертації наголошується, що виключно раціоналістичне тлумачення суспільства є істотною рисою усієї європейської культури, її традицією. Вже Платон створює перші в європейській культурі моделі “ідеальної” держави, викладені ним в працях “Держава” і “Закони”. Платонівський проєкт довершеного соціуму визначив у значній мірі всі наступні європейські конструкції “ідеального” суспільства, започаткував ту традицію, продовження якої ми знаходимо в Кампанеллі і Мора, Моріса і Скіннера. Однак найбільш логічно обґрунтована модель тотально раціонального соціуму була створена К.Марксом.

Дисертант підкреслює, що в спробах виробити проєкт досконалого суспільного устрою, в Маркса було чимало попередників. Однак всі домарксистські моделі ґрунтувалися на цілком довільних принципах, включали в себе забагато романтично-мрійливих побажань і саме тому в марксизмі цілком слушно були оцінені як утопічні, ілюзорні. Маркс рішуче відмежовується від попередніх соціалістичних вчень, а також від ідеалістичної інтерпретації історії Гегеля: він кладе в основу історичного процесу предметно-практичну діяльність, конкретніше, економічне життя суспільства. Ґрунтовний аналіз капіталістичного виробництва приводить Маркса до висновку, що підґрунтя соціальної нерівності і катаклізмів знаходиться в приватній власності на засоби виробництва. Виходячи з цієї вихідної засади, Маркс цілком справедливо робить висновок про те, що створення розумного соціуму передбачає перш за все ліквідацію приватного права власності на засоби виробництва як основної форми матеріального багатства. Саме

приватна власність дає можливість одній людині (власнику) експлуатувати іншу людину (робітника), присвоювати її працю, внаслідок чого розвиток сутнісних сил індивіда відбувається вкрай однобічно: лише як робочої сили. Всі інші здібності і здатності людини виявляються в буржуазному суспільстві непотрібними, а тому й не вдосконалюються. З точки зору Маркса, тільки колективна форма власності дає можливість створити таке раціональне суспільство, яке в змозі ліквідувати соціальну нерівність і надати кожному індивіду всі можливості для розвитку і вдосконалення. Крім того, капіталістичний устрій виступає нерозумним не тільки в площині розвитку пролетаря; він є таким і з погляду організації виробництва в масштабах суспільства в цілому. Якщо на окремій капіталістичній фабриці процес виробництва є раціонально зпланованим, то в межах всього суспільства воно є стихійним, що приводить до банкрутств, економічних і торгових криз, зрештою до марнування багатства, часу і зусиль на арені запеклої конкуренції. З погляду Маркса, раціональна організація виробництва в масштабах суспільства можлива лише і тільки при суспільній формі власності на засоби виробництва.

Дослідники спадщини Маркса вже давно відмітили недоліки і суперечності марксистської концепції людини, її всебічного розвитку. Одні (Ф. Ніцше, С. Булгаков, К. Ясперс та ін.) наголошують на тому, що Маркса зовсім не "хвилює доля індивіда" (С. Булгаков), інші (М. Бердяєв, С. Майбург та ін.) вказують на те, що він пов'язує майбутнє суспільство з деградованим, пауперизованим індивідом. І це справді слушні зауваги. Однак при цьому, на думку дисертанта, залишається неактуалізованою основна суперечність марксистської концепції гармонійного розвитку особи. В дисертації обґрунтовується положення про те, що непримирима суперечність у марксистському вченні про людину, її розвиток і вдосконалення в комуністичному суспільстві полягає в несумісності тотально раціонально влаштованого суспільства, котре функціонує за певними законами, які мають загальний характер і тому ігнорують унікальні особливості окремих суб'єктів та індивідів, що завжди є втіленням і виявленням неповторного, своєрідного. Загальне просто не може поступитися окремій особі. Маркс не зміг примирити соціум і особистість; якийсь один із полюсів повинен був поглинути інший. І цим іншим виявилася індивідуальність. Отже, глибинний трагізм марксистської моделі ідеального суспільства полягає в тому, що в соціумі, який Маркс проектує насамперед для всебічного розвитку індивіда, не знайшлося місця самому індивіду. В соціальному плані конструкції Маркса виявилися теж неспроможними: революції в Західній Європі відійшли в минуле, а капіталізм ХХ століття виробив інші форми регулювання виробництва і розв'язання соціальних конфліктів.

Підсумовуючи дисертант відмічає, що неспроможність раціонально-утопічних конструкцій марксизму не слід розуміти звужено — лише як поразку Марксової концепції суспільного устрою. Це є крах поширеної в новоєвропейському раціоналізмі тенденції, яка намагається всю палітру життя індивіда і суспільства побудувати виключно на раціональних засадах. І зумовлена ця тенденція багатьма чинниками, але насамперед такою ментальною рисою західноєвропейців як раціоналізм.

Четвертий розділ — **“Установка на досягнення успіху як форма вияву західноєвропейського індивідуалізму”** — присвячений дослідженню модерної форми індивідуалізму західноєвропейського етносу та його модифікації в сучасних умовах.

Індивідуалізм, як ментальна риса західноєвропейців, має свої витoki в античному суспільстві, зокрема в Римському праві, в якому були досить чітко окреслені права індивіда. Проте сучасна форма західного індивідуалізму формується в епоху Нового часу. Її генезі сприяв цілий комплекс матеріальних і духовно-культурних чинників, серед яких найвагомішу роль відіграли становлення буржуазного способу виробництва і виникнення протестанської етики і протестанського світогляду загалом.

В етичних вченнях класичного католицизму праця розуміється як спокута, яка хоча і високо оцінюється Богом, але все-таки свідчить про гріховність людини. В католицизмі повністю відсутня концепція обраності людини, яка вселяє впевненість в спасінні за допомогою діяльності в рамках своєї професії. Тут немає психологічних нагород, які б стимулювали індивіда до повсякденної систематичної праці. Протестанська ж релігія вимагала від своїх обранців не окремих добрих справ, а методичної і послідовної життєвої поведінки, доведеної до системи. Протестантизм надає процесу генези індивідуалізму принципово нових аспектів у порівнянні з католицизмом. В католицизмі, як традиційний, усталений формі релігійності, відношення людини з Богом є не прямим, а опосередковується третьою особою (патером). Спасіння окремої людини залежить також від її належності до певного релігійного інституту (церкви), тобто в своїй суті має ще в значній мірі колективний характер. Протестантизм усуває опосередковуючі ланки між індивідом і Всевишнім і тим самим покладає на індивіда і лише на нього відповідальність за його власні вчинки. Такі установки розширювали межі свободи індивіда і висували більш високі вимоги до нього, що сприяло формуванню індивідуалістичного світогляду.

В дисертації обґрунтовується положення, що, висувуючи працю, підприємницьку діяльність, єдиним доказом правильно і сумлінно виконаного обов'язку перед Богом, протестантизм розглядає не будь-яку працю як

свідчення обраності індивіда, а лише ту, котра приносить успіх. Праця завжди являє собою цінність, однак лише соціально успішна діяльність є освяченою. Як відзначав М.Вебер, корисність певної професії і, отже, її бажаність Богові у першу чергу визначаються з моральної точки зору, а потім тою значимістю, котрі мають блага, що виробляються в її рамках, для всього суспільства, третім і найважливішим критерієм виступає прибутковість професії. Освячуючи накопичення матеріального багатства і водночас культ "активного аскетизму", протестантська етика сприяє формуванню такої ментальної риси західноєвропейської людини епохи модерну як установка на досягнення успіху. Утвердженню зазначеної установки сприяла і та обставина, що націленість на економічний успіх була адекватна сутності і тенденціям розвитку промислового капіталізму; ця духовна тенденція співпадала з практичними життєвими процесами, які відбувалися в той час в Західній Європі. Отже, становлення буржуазного способу виробництва і протестантська етика спричинили формування нової форми західноєвропейського індивідуалізму — установки на досягнення успіху в економічній сфері.

Сьогодні стало очевидним, що західна цивілізація полишає етап класичного індустріального суспільства і вступає в нову стадію еволюції. В працях зарубіжних вчених (Д.Белла, Дж.Гелбрейта, Й.Масуди, Д.Рисмана, О.Тоффлера, Ф.Феррароті та ін.) розглядаються різноманітні соціальні і техніко-технологічні аспекти цього процесу. В дисертації виокремлюється новий зріз дослідження цього процесу, а саме: яким чином зазначені зміни впливають на ментальність західноєвропейця, зокрема на таку її рису як установка на досягнення успіху. Внаслідок аналізу цього впливу дисертант прийшов до таких основних висновків.

По-перше, широке застосування новітніх ефективних технологій сприяло стрімкому зростанню життєвого рівня основної маси населення країн Заходу, що, в свою чергу, започаткувало процес падіння престижності володіння матеріальними благами, а, отже, і установки на економічний успіх. За останні два-три десятиріччя виросло покоління, яке сприймає високий рівень матеріальних умов життя, як щось цілком очевидне, що не варте особливої уваги і не заслуговує бути включеним до вищих життєвих цінностей і установок. Це покоління надає перевагу можливостям виразити свою індивідуальність, самореалізуватися над чисто прагматичними, економічними інтересами.

По-друге, розмивання традиційної установки на досягнення економічного успіху аж ніяк не означає, що в західноєвропейській людини зникає ця ментальна риса. Цей висновок дисертанта ґрунтується на таких підставах: 1) у свідомості пересічного індивіда й сьогодні визначальними цінностями є погоня

за матеріальними благами і кар'єризм; 2) як і раніше домінятною життєвою установкою в свідомості західної людини є установка на досягнення особистого успіху. На основі цього в дисертації робиться висновок, що спрямованість на досягнення успіху як раніше є суттєвою ментальною рисою західноєвропейців; однак змінилися форми і шляхи реалізації цієї властивості: якщо в минулому особистий успіх пов'язувався виключно з підприємницькою економічною діяльністю, то сьогодні значна частина людей спрямовує свої зусилля в інформаційно-інтелектуальну сферу.

В п'ятому розділі — “Емоційність української ментальності” — досліджуються витoki і форми прояву емоційності як ментальної риси українського етносу.

В дисертації підкреслюється, що ця риса українського національного характеру визнається всіма дослідниками і сприймається як щось цілком очевидне. Водночас фактично не існує серйозних наукових праць, в яких би це положення обгрунтувалося. Дисертант обгрунтовує тезу про емоційність українців аналізом таких форм духовної культури як філософія і релігія. Вибір саме цих форм суспільної свідомості зумовлений тим, що кожна національна філософія є теоретичним усвідомленням національного світосприйняття і світорозуміння, зрештою певного способу буття цього етносу у світі, а релігія і віра народу включає в себе найістотніші життєвосмислові проблеми і способи їх вирішення.

В українознавстві стало вже загальновизнаним положення про те, що у вітчизняній філософії емоційність української ментальності знаходить свій найбільш чіткий вияв у “філософії серця”. Оригінальність “філософії серця” визначається її генетичним зв'язком з українською національно-культурною традицією, в якій емоційний момент переважає над раціональним.

В дисертаційній роботі відзначається, що в концепціях найвидатніших представників української “філософії серця” К.Транквіліона-Ставровецького, Г.Сковороди і П.Юркевича не заперечується роль і значення наукового пізнання (В.Шинкарук), а лише обмежується сфера його застосування природними явищами. Водночас через всю творчість зазначених мислителів проводиться думка, що розум, раціональність є лише однією, хоча й вищою, але не визначальною властивістю людини. Найглибиннішим і найвагомим в людині є те, що знаходиться поза розумом і непідвладне йому; саме воно визначає смисл життя і життєвий шлях людини. В людині є сторони неприступні для обмежених засобів раціонального пізнання; знання про ці сторони людської суті стають частково відомими нам завдяки одкровенню, а не “повільній” й “опосередкованій” діяльності розуму. Ці глибинні знання є “безпосередніми одкровеннями істини, які виникають раптово й мають місце в

нашому серці” (П.Юркевич) В українській “філософії серця” обґрунтовується думка, яка набула особливої значимості в наші дні, а саме: вихідною основою й рушієм людського життя є цінності і смисли, а розум, раціональність виступають лише засобом для втілення їх в дійсність; в цих концепціях чітко проявляється характерна для української ментальності емоційність, усвідомлення неповноти й недостатності тільки раціонального розуміння людини і світу людського буття.

В результаті аналізу вчень українських філософів дисертант робить висновок, що присутність елементів раціоналізму в процесі пізнання людини й світу свідчить про спорідненість їх поглядів з західноєвропейським Просвітництвом з його культом розуму, про певний збіг етнопсихологічних рис українців і західноєвропейців. Водночас визнання за “розумним баченням”, одкровенням вищої форми пізнання відображає характерну своєрідність української ментальності, в якій переважає емоційність, а раціональність займає підпорядковане місце.

В релігії емоційність ментальності українського етносу виявляється передусім в тому, що східна вітка християнства є за своєю суттю апофатичною; апофатизм є “головною ознакою всієї богословської традиції Східної Церкви” (М.Лосський). Апофатичне богослов'я розпочинається з установки про абсолютну трансцендентність Бога і тотальну неадекватність лінгвістичних понять для вираження його сутності. Тому єдино правильними висловлюваннями про Бога є заперечуючі судження. Апофатичний шлях виходить з принципу неспроможності людського мислення перед трансцендентністю Всевишнього. Внаслідок цього в православній релігії відсутня чітко систематизована теологія; більше того, православні богослови вкрай негативно відносяться до раціоналізованої теології Західної Церкви, оскільки це, за їх думкою, є спекуляція абстрактними поняттями, яка підміняє безпосереднє спілкування з живим Богом.

В дисертації наголошується, що з апофатичного розуміння Бога витікає висновок про неможливість виразити Його сутність ні в теологічному, ні в раціонально-філософському дискурсі: одним-єдиним способом її осягнення є одкровення, яке є формою ірраціонально-містичного переживання єдності людини з Богом. В православ'ї істинна віра характеризується як певний спосіб внутрішнього духовного досвіду, як внутрішнє духовне таїнство людини, а не як шлях інтелектуальних роздумів. Раціональна теологія є нижчим рівнем богослов'я; вона в якійсь мірі наближає до Бога, але не дає істини Божественної. Лише надраціональні форми осягнення є тим шляхом, що поєднує людину і Бога. Отже, і в релігії розум, раціональність відсувається на

задній план і поступається емоційності, що і є характерною рисою ментальності українців.

В шостому розділі — “Своєрідність українського індивідуалізму” — аналізується генеза індивідуалізму українського етносу, форми його прояву, спрямованість та роль в сучасному соціальному житті.

В дисертації підкреслюється, що серед тих рис, які утворюють ядро української ментальності, індивідуалізму належить чи не найвагоміше місце. Саме ця етнопсихологічна ознака перш за все попадає в поле зору дослідників. Індивідуалізм українців сприймається як щось цілком очевидне, як атрибутивна споконвічна риса українського етносу, яка не підвладна будь-яким змінам. На цій підставі сформувався установка, що саме індивідуалізм і є тією ментальною властивістю, яка безпосередньо споріднює українців і західноєвропейців. Однак в цьому, здавалося б абсолютно прозорому питанні, виникає при більш уважному аналізі цілий комплекс проблем. Насамперед, в наявній літературі практично повністю ігнорується питання про генезу індивідуалізму, поза увагою дослідників залишається також проблема його еволюції, дуже побіжно розглядається питання про спрямованість індивідуалізму українців. Дисертант зосереджує увагу саме на цих маловивчених проблемах.

В дисертаційній роботі наголошується, що індивідуалізм, як ментальна риса українського етносу, відіграє неординарну роль в соціальному житті і набуває різних форм прояву в різні історичні епохи. Так, в феодальному суспільстві Київської Русі в соціальному житті домінували колективні, кастові угруповання, індивідуальність же, а, отже, і власне індивідуалізм були відсунуті на задній план. Однак ситуація принципово змінюється в епоху українського Ренесансу і Нового часу. Дисертант висуває і обґрунтовує положення, згідно з яким формування сучасної форми індивідуалізму, як ментальної риси українського етносу, відбувається саме в період Відродження і модерну. Про це переконливо свідчать філософські вчення і гуманістично-реформаційні течії, котрі існували на теренах України в XVI-XVIII сторіччях. Цей процес був подібним в значній мірі до тих зрушень, які відбувалися в той же час в західноєвропейському ареалі, хоча і мав, звісно, свої особливості. Із-за незавершеності Реформації і втратою Україною своєї державності індивідуалізм українців потрапив під соціокультурний і державницький вплив інших етносів, що й наклало суттєвий відбиток на його подальшу еволюцію.

Значна частина авторів (М.Грушевський, І.Лисяк-Рудницький, М.Шлемкевич, Я.Янів та інш.) категорично стверджують, що саме індивідуалізм “Найміцніше зв'язує нас з Європою” (В.Янів). З точки зору дисертанта, висновок про тотожність західноєвропейського та українського

індивідуалізму є недостатньо обґрунтованим і поверхневим. Реальна ситуація виглядає дещо інакше: індивідуалізм західноєвропейський та індивідуалізм український відчутно розрізняються між собою. І відмінність ця проявляється найрел'єфніше в спрямованості індивідуалізму.

Західноєвропейський індивідуалізм має, як вже відзначалося в четвертому розділі, явно виражену екстравертну природу, оскільки активна діяльність особи тут спрямована на перетворення світу у відповідності з потребами людини; індивідуалізм в західноєвропейському варіанті означає насамперед утвердження особистості в соціумі і природному довкіллі. В інших умовах та іншими шляхами здійснювалася еволюція індивіда та індивідуалізму в Україні. Історична доля українців склалася так, що вони тривалий час були підпорядковані більш могутньому в державницькому плані етнос-російському, в якому явно переважує "хорове", колективне начало над індивідуальним. Російська державність і весь спосіб життя істотно вплинули на все буття української нації, а на таку її ментальну рису як індивідуалізм вони подіяли особливо відчутно. Зрівняльно-передільна російська община фактично поглинала індивіда, розчиняла його в собі. Вже сам по собі порядок користування землею, яка належала колективу, а не індивіду, був підґрунтям для нівелювання індивідуальності. І саме така форма економічного і політичного устрою була нав'язана українському народу, для котрого раніше общинне ведення господарства було чужим (М. Драгоманов). Це був один з чинників, які спричинили формування інтровертної спрямованості українського індивідуалізму.

Для духовної культури українців характерною є "етизація загальної картини світу" (В. Горський), посилений інтерес до моральних проблем, сенсу життя і т.п. На основі такого етичного розуміння суті людини і світу людського буття формується установка, що основні зусилля повинні бути спрямовані на внутрішню, духовну природу людини, на виявлення витоків її моральних якостей та шляхів і способів вдосконалення цих якостей. Ці установки підсилювалися православною релігією, яка вважає, що зосередженням справжньої суті людини є її внутрішня природа. В комплексі зазначені вище зовнішні і внутрішні фактори спричинили те, що індивідуалізм українського етносу набув внутрішньої, інтравертної спрямованості; індивід повинен переробляти себе у відповідності з вимогами соціуму, пристосуватися до зовнішнього світу, зосереджуватися на внутрішньому житті, яке часто виступає важливішим за реальне життя.

Таким чином, західноєвропейський та український індивідуалізм співпадають в своїй суті і розрізняються за спрямованістю і формами прояву.

В сьомому розділі — “Історичний процес і ментальність: український шлях в Європу” — на основі виробленої концепції ментальності, вяснення її значення та функцій в світобутті етносів, дисертант по-новому розглядає історичний процес і проблему входження України в загальноєвропейське цивілізаційне русло розвитку. В більшості досліджень та дискусій, котрі стосуються шляхів вибору подальшого поступу України, питання часто зводиться до альтернативи: або відновлення соціалізму в оновленому гуманістичному варіанті, або ж побудова класичного капіталістичного суспільства за зразком країн Заходу. В дисертації наголошується, що така альтернативна постановка проблеми є помилковою і причина її помилковості зумовлена тим, що вона ґрунтується на хибних методологічних засадах, а саме — на абсолютизації формаційного підходу до інтерпретації історії. Формаційне розуміння історії, яке було домінантним в європейській історіософії XIX і першій половині XX ст. і згідно з яким кожне суспільство неухильно і лінійно розвивається від нижчих формацій до вищих, від менш до більш досконалого соціального устрою, сьогодні вже не відповідає реаліям життя і науковим критеріям. Світогляд і формаційна концепція історії К.Маркса формувалися під впливом епохи промислового капіталізму, розвою індустріалізації, гострих суперечностей раннього буржуазного суспільства і ґрунтувалася на фактично-емпіричному матеріалі виключно західноєвропейського ареалу (С.Франк). Маркс цілком довільно надав цим обмеженим в просторовому і часовому параметрах характеристикам планетарного масштабу і екстраполював їх на майбутнє. Історія показала наукову і практичну неспроможність цієї екстраполяції. Сьогодні на зміну лінійно-прогресивістській концепції розуміння історії соціальна філософія висунула цивілізаційний підхід, для якого основний інтерес полягає не в ранжуванні цивілізацій за принципом нижче-вище, а їх розгляд як рівноцінних і самобутніх суб'єктів історичного процесу. Згідно з цим підходом до історії, кожна цивілізація в процесі самовизначення і самоствердження повинна виявити і збагатити своїм, тільки їй притаманним екзистенційно-ментальним досвідом інваріантні структури і цінності людства. З цих позицій український шлях розвитку недоречно розглядати через контрпозицію “соціалізм-капіталізм”. Український етнос, ґрунтуючись на своїх ментальних рисах, культурних традиціях, може і повинен створити суспільство, яке б відповідало його духовності і водночас узгоджувалося б з загальнолюдськими цивілізаційними критеріями.

В дисертації відзначається, що одним із вузьких місць сучасної концепції цивілізаційного підходу до інтерпретації історії є те, що в ній поки-що на теоретичному рівні не вирішена проблема взаємозв'язку між окремими (монадними) цивілізаціями. Кожна цивілізація розглядається як цілком

ізолюваний суб'єкт історичного процесу, що, звісно, знижує методологічну значимість концепції в цілому. Дисертант вважає, що уникнути цієї обмеженості можна шляхом включення в теорію цивілізаційного підходу поняття ментальності. В дисертації ця теза обґрунтовується тим, що ментальність нації не є чимось абсолютно унікальним, а лише своєрідною і неповторною комбінацією спільних для багатьох народів рис. Тому в архетипних психологічних властивостях кожного етносу є спільні риси, що об'єднує народи, і водночас те ядро цих рис, котре складає ментальність кожного етносу, є своєрідним і неповторним, що й визначає відмінності між ними. На цій основі стає можливим виробити концептуальні схеми для пояснення, з одного боку, взаємодії між різними цивілізаціями, а, з другого, своєрідність історичного поступу кожної з них.

Аналізуючи можливі шляхи інтеграції України з ЄС, дисертант підкреслює, що хоча Україна й має свої неповторні, властиві лише їй умови і детермінанти еволюції, але не ми першими вступили на цей шлях. Стати подібними до Західної Європи — заповітна мрія всіх країн “другої” Європи. Деякі народи вже торували цей шлях і врахувати їх негативний та позитивний досвід нам вкрай доцільно. Насамперед, слід уникнути як явно неспроможної “наздоганяючої” моделі розвитку, оскільки хоча і частковим, але принципово важливим наслідком “наздоганяючої модернізації” є руйнування традиційної культури без витворення нової. Ця модель поступу ламає усталені традиції і ставить суспільство перед відсутністю духовної перспективи. Крім того, західні країни розвиваються сьогодні швидкими темпами і спроба імітувати їх зразки буде нагадувати стрільбу по мішені, яка пересувається з великою швидкістю (Дж.Сакс).

В дисертації обґрунтовується, що орієнтація України на західноєвропейський тип індустріального та соціального розвитку лише на початковому етапі може обмежуватися загальними установками. Однак при виробленні реальних політичних, економічних і соціальних доктрин необхідно враховувати, що європейське суспільство є явищем неоднорідним, воно має свої особливості в залежності від етнічних регіонів. Вирішальне значення при виборі тієї чи іншої моделі розвитку повинна мати не стільки економічна ефективність певної системи ринкового господарства, скільки соціальні чинники. Світовий досвід свідчить, що визначальним фактором успіху ринкових реформ є успішне вирішення соціальних проблем (Б.Гаврилишин, Х.Йонг, Г.Шмідт та ін.).

Крім того, досвід останніх десятиріч показав, що найоптимальнішим шляхом створення відкритого суспільства є реалізація загальноцивілізаційних цінностей через своєрідні форми і структури, культурні традиції окремих

етносів. Лише в такому випадку людство не перетвориться в якийсь єдиноуніфікований і безликий конгломерат. Причому тенденція до збереження і розвою національних культур досить чітко проявляється в сучасній історії. Як слушно зауважує А.Тойнбі, культурна карта світу й досі лишається такою, якою вона була до початку західної експансії.

Підсумовуючи, дисертант наголошує, що річ. звісно, не в тім, щоб абсолютизувати унікальні національні риси і протиставляти їх загальноцивілізаційним характеристикам. Суть проблеми полягає в тому, що кожна нація повинна в процесі своєї еволюції реалізувати притаманну їй ментальність через загальнолюдські цінності та смисли і тим самим ствердити себе і водночас зробити свій внесок у всесвітню історію.

У висновках дисертації підводяться основні підсумки дослідження, визначаються напрямки подальшого вивчення власне ментальності і структурно-порівняльного аналізу західноєвропейської та української ментальності, пропонуються деякі практичні рекомендації, спрямовані на активізацію науково-дослідницької та учбово-виховної роботи.

Основні положення дисертації відображено в наступних публікаціях:

Монографії, брошури:

1. Західноєвропейська і українська ментальність. — Тернопіль: Діалог, 1995, 184с.
2. Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей. Філософсько-історичний аналіз. — Київ — Тернопіль: Діалог, 1997.— 256с.
3. Атеїзм и религия в условиях НТР. — К.: Политиздат Украины, 1985, 94с. (В співавторстві).
4. Філософія. Навчальний посібник. — Тернопіль: Астон, 1996. — 124с. (В співавторстві).
5. Зростання соціальної активності особи: —К.: Знання, 52с. (В співавторстві).

Статті та розділи в колективних монографіях:

6. Специфика развёртывания и разрешения противоречий социализма // Філософ. науки. — 1988. — №2. — С.13-22.
7. Православие и наука // Православие и современность. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 156-175 (В співавторстві).
8. Труд как основа и важный фактор формирования активной жизненной позиции // Общественное сознание в условиях совершенствования социализма. — Львов: Вища школа, 1986.— С. 157-165. (В співавторстві).
9. Емоційність української духовності // Студії політологічного центру "Генеза". — 1995. — №6. — С. 379-382.
10. Протистояння в суспільній свідомості та шляхи його подолання // Політологічні читання. — 1995. — №3. — С. 269-275.
11. Культура і політична культура // Студії політологічного центру "Генеза". — 1996. — №1. — С.28.
12. Роль трудовых коллективов в совершенствовании общественных отношений социализма // Проблемы развития производственных отношений и социалистического образа жизни в условиях совершенствования социализма. — Львов: Вища школа, 1987. С. 137-156.
13. Україна в цивілізації та цивілізація в Україні // Філософ. і соціол. думка (в друці).
14. К вопросу об общем и особенном в процессе генезиса капитализма в европейских странах. — 14с. — Депоновано в ИНИОИ АН СССР. №20074 від 25.03.1985р.

Тези доповідей і виступів:

15. Етнос і типи економічних систем // Збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз”. — Львів, Діло, 1996. — С. 115-116.

16. Исследование специфики мировоззрения различных групп в активизации человеческого фактора // Роль научного мировоззрения в активизации человеческого фактора. Материалы Всесоюзной конференции. — Москва — Чебоксары, 1990. — С. 13-14. (В співавторстві).

17. Перестройка и повышение трудовой активности молодых рабочих // Становление рыночных структур и исследование новых видов социально-трудовой активности человека. Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции. — Калининград, 1991. — С.193-195.

Старовойт І.С. Західноєвропейська та українська ментальності: збіг і своєрідності. Філософсько-історичний аналіз. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09. 00. 03 — соціальна філософія та філософія історії. Інститут філософії НАН України, Київ, 1998.

В дисертації досліджується сутність ментальності, її значення та функції в житті етносів, націй. Виділяються і порівнюються основні ментальні характеристики західноєвропейського метаетносу та української нації. На основі аналізу історико-філософського, релігійно-теологічного і сучасного політологічного матеріалу вироблена цілісна концепція ментальності, розглянуто її зв'язок з цивілізаційною концепцією історії. Запропоновані нові підходи до розгляду проблеми інтеграції України із Європейським Союзом.

Ключові слова: емоційність, етнос, західноєвропейська ментальність, ідентифікація, індивідуалізм, ментальність, нація, раціоналізм, українська ментальність..

Старовойт І.С. Западноєвропейская и украинская ментальности: совпадение и своеобразие. Философско-исторический анализ.

Дисертація на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03. — социальная философия и философия истории. Институт философии НАН Украины, Киев, 1998. — Рукопись.

В работе исследуется сущность ментальности, её значение и функции в жизни этносов, наций. Выделяются и сравниваются основные ментальные характеристики западноєвропейского метаетноса и украинской нации. На основании анализа историко-философского, религиозно-теологического и

ментальности, рассмотрена её связь с цивилизационной теорией истории. Предложены новые подходы к рассмотрению проблемы интеграции Украины с Европейским Союзом.

Ключевые слова: западноевропейская ментальность, идентификация, индивидуализм, ментальность, нация, рационализм, украинская ментальность, эмоциональность, этнос, .

Starovoit I.S. West-European and Ukrainian mentality: coincidence and originality. Philosophic-historical analyses.

Thesis for maintaining a philosophy doctor degree on speciality 09.00.03. — social philosophy and philosophy of history. Institute of philosophy of National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, 1998. — Manuscript.

The essence of mentality, its importance and functions in the life of ethnos and nations are the main things in this work.

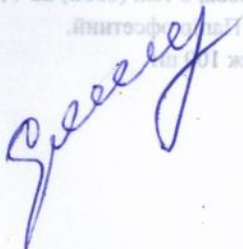
The basic mental characteristics of the West-European metecthoses and Ukrainian nation are disitinguished and compared here.

A conception of mentality has been worked ont on the basis of historic-philosophical analyses and also on the basis of the religious- theological and of the present day politological material, also its connection with the civilized theory of history has been analysed in this work.

New approaches to integration problems of Ukraine with the European Union are proposed here too.

Key words: emotionality, ethnos, identity, individualism, mentality, nation, rationalizm, ukrainian mentality, western-europian mentality.

Лавренко Ірина
 Інститут філософії
 Зам. № 144
 м. Тернопіль, вул. Тараса Шевченка, 8
 (0332) 22-11-70

ментальності, вивчення її сутності, функцій та значення в житті людини. Розглядаються питання про вплив ментальності на соціальну історію, культуру, економіку, політику та інші сфери життя суспільства. Автор аналізує ментальність українського народу в контексті загальноєвропейської та світової ментальності. Висвітлюються особливості української ментальності, її вплив на формування національної ідентичності та державності. Автор також розглядає питання про ментальність в Україні в умовах незалежності та в умовах воєнного конфлікту.

17. Перестройка и повышение творческой активности населения. — Киев: Наукова думка, 1988. — 128 с. — (Серия «Социально-гуманитарные науки»).
 The essence of mentality, its importance and function in the life of masses and nations are the main things in this work.

Українська нація є розділеною та розпорошеною на територіях, де вона проживає. Це призводить до формування різноманітних ментальних характеристик, які впливають на її соціальну історію, культуру, економіку, політику та інші сфери життя суспільства. Автор аналізує ментальність українського народу в контексті загальноєвропейської та світової ментальності. Висвітлюються особливості української ментальності, її вплив на формування національної ідентичності та державності. Автор також розглядає питання про ментальність в Україні в умовах незалежності та в умовах воєнного конфлікту.

В дисертації досліджується сутність ментальності, її значення та функції в житті людини. Розглядаються питання про вплив ментальності на соціальну історію, культуру, економіку, політику та інші сфери життя суспільства. Автор аналізує ментальність українського народу в контексті загальноєвропейської та світової ментальності. Висвітлюються особливості української ментальності, її вплив на формування національної ідентичності та державності. Автор також розглядає питання про ментальність в Україні в умовах незалежності та в умовах воєнного конфлікту.

Набрано і віддруковано в СМП «Астон».
 м. Тернопіль, вул. Гайова, 8 тел. (0352) 22-71-36

Ключові слова: ментальність, національна ідентичність, соціальна історія, культура, економіка, політика, українська ментальність.
 Зам. № 144. Папір офсетний.
 Тираж 100 шт.

Старовойт Н.С. Західноєвропейська та українська ментальність: співпадіння та своєобразие. Філософсько-історичний аналіз.

Дисертація на соціальної науки ступеня доктора філософських наук по спеціальності 09.00.03. — соціальна філософія та філософія історії. Інститут філософії НАН України, Київ, 1998. — Рукопис.

В роботі досліджується сутність ментальності, її значення та функції в житті людини, нації. Виділяються та описуються основні ментальні характеристики західноєвропейської ментальності та української нації. На основі аналізу історико-філософського, релігійно-теологічного та

431187

AB 39.444